

УДК 378. 6

Дрижак В. В.,

кандидат педагогічних наук, доцент,
професор кафедри педагогіки та гуманітарних дисциплін,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна

КЕЙС-МЕТОД ЯК ФАКТОР ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ДЛЯ ОРГАНІВ ТА УСТАНОВ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

У статті обґрунтовано необхідність застосування в навчальному процесі закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання кейс-методу з метою підвищення ефективності підготовки фахівців кримінально-виконавчої системи України. Проведено аналіз наукових досліджень кейс-методу як багатоаспектного способу навчання здобувачів вищої освіти та здійснено історико-педагогічний аналіз етапів його запровадження у світовій практиці.

Розкрито компетентності, які можуть формуватися за допомогою цього методу навчання. Визначено типи кейсів, які використовуються на практичних заняттях з дисциплін психолого-педагогічного циклу. Встановлено та проаналізовано вимоги щодо складання кейсів. Методологічно обґрунтовано умови та розглянуто можливості застосування кейс-методу під час вивчення психолого-педагогічних дисциплін на практичних заняттях із курсантами Академії.

***Ключові слова:** кейс, кейс-метод, активні методи навчання, ситуаційна вправа, професійна підготовка, критерії оцінки якості кейсів, активізація пізнавальної діяльності здобувачів вищої освіти.*

Постановка проблеми. Процес реформування кримінально-виконавчої системи України, який проходить протягом останніх років, спрямований на зміцнення існуючої системи виконання кримінальних покарань у плані гуманізації, демократизації, поліпшення відносин із засудженими, здійснення не тільки нагляду за ними, але й має передбачати ефективний вплив на свідомість, поведінку, мораль засуджених.

На сьогодні до професійної підготовки персоналу кримінально-виконавчої служби України висуваються підвищені вимоги, адже сучасний фахівець служби повинен:

- по-перше, мати достатній рівень професійних знань, усвідомлювати необхідність їх поновлення;
- по-друге, володіти практичними вміннями та навичками, спектр яких неухильно розширюється;

– по-третє, працювати над формуванням креативного мислення, без якого плідної взаємодії в системі «людина – людина» не досягти;

– по-четверте, бути конкурентоспроможним серед фахівців на ринку праці.

Задовольнити такі вимоги зможе лише фахівець, який отримає належну освіту і кваліфікацію високого рівня.

Для органів та установ Державної кримінально-виконавчої служби України фахівців готує Академія Державної пенітенціарної служби (далі – Академія), яка належить до сфери управління центрального органу виконавчої влади – Міністерства юстиції України, як самоврядний та автономний вищий навчальний заклад зі специфічними умовами навчання, який є державною установою, фінансується за рахунок коштів державного бюджету [1, с. 2].

Проте у закладі вищої освіти зі специфічними умовами навчання, де поряд з навчально-виховним процесом чільне місце займає військовий уклад життя здобувачів вищої освіти (курсантів), оскільки їм доводиться жити в гуртожитку, постійно дотримуючись суворо регламентованого розпорядку дня, нести службу в добовому наряді, після занять займатися стройовою підготовкою, навіть деякі вихідні дні проводити організовано, беручи участь у масових виховних, спортивних та культурно-масових заходах. Без сумніву, зазначені компоненти розпорядку дня позитивно впливають на формування та становлення молодого офіцера, виховують дисциплінованість, відповідальність, почуття міри, раціональності та гордості тощо. Однак такі заходи відбирають частину вільного часу, яку студенти звичайного закладу освіти можуть витратити на більш тривалу самостійну підготовку з вивчення навчальних дисциплін. У таких умовах досягти окресленої мети завдяки лише традиційним технологіям та методам навчання дуже складно. Тому актуальним є питання про пошук інноваційних технологій, раціональних методів навчання курсантів з метою підвищення їх пізнавальної активності саме під час аудиторних занять, щоб компенсувати дефіцит часу, який вони витрачають на виконання розпорядку дня.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема пошуку шляхів підвищення ефективності навчального процесу є окремим

напрямом наукових досліджень. Тому у питаннях застосування в навчальному процесі кейс-методу як фактору підвищення якості навчання та ефективності підготовки фахівців важливими є дослідження Т. Б. Валійової, Е. А. Михайлова, В. О. Мислінчука, З. Е. Скринника, Ю. П. Сурміна, Ю. А. Ткаченка, В. В. Ягоднікової та ін.

Відомо, що до засновників ідеї активізації пізнавальної діяльності за допомогою кейс-методу належать англійські науковці початку ХХ століття – М. Шевер, Ф. Едей та К. Єйтс. Вони цей метод запропонували і розглядали його як одну з дієвих інтерактивних методик, що пізніше набула поширення у багатьох країнах світу, зокрема у Великій Британії, Данії, Іспанії, Німеччині, Франції, США та інших країнах.

Дослідження істориків свідчать, що цей метод навчання вперше був застосований у навчальному процесі в школі права Гарвардського університету в 1870 році, а його широке впровадження відбулося в цій же школі з 1920 року.

Аналізуючи світовий досвід застосування кейс-методу, встановлено, що нині співіснують дві класичні школи – Гарвардська (американська), коли метою методу є навчання пошуку єдиного правильного рішення, і Манчестерська (європейська), що передбачає багатоваріантність вирішення певної проблеми.

У своїй роботі З. Е. Скринник розглядає особливості застосування американських кейсів, які більші за обсягом (20–25 сторінок тексту, плюс 8–10 сторінок ілюстрацій), та європейських кейсів, що в 1,5–2 рази коротші. Лідером щодо збору і поширення кейсів є створений у 1973 році за ініціативою 22 вищих навчальних закладів комітет – The Case Clearing House of Great Britain and Ireland, який з 1991 року називається European Case Clearing House (ЕССН). ЕССН є некомерційною організацією, яка пов'язана з іншими організаціями, що надають і використовують кейси, розташовані в різних країнах світу. Сьогодні до складу ЕССН входить близько 340 організацій, серед яких The Harvard Business School Publishing, Інститут розвитку менеджменту (ІМВ) в Лозанні, в Швейцарії, INSEAD, у Фонтенбло у Франції, IESE в Барселоні в Іспанії, Лондонська бізнес-школа в Англії, а також Школа менеджменту в Кранфілде. У кожної з

цих організацій своя колекція кейсів, право на розповсюдження яких має ЕССН [2, с. 4]. Отже, на сьогодні кейс-метод завоював провідні позиції в навчанні, активно використовується в зарубіжній освітній практиці і вважається одним з найефективніших способів навчання студентів навичкам вирішення типових проблем. Проте для українських закладів освіти цей метод є досить новим.

Формування цілей статті полягає в методологічному обґрунтуванні кейс-методу як фактору підвищення ефективності підготовки фахівців для Державної кримінально-виконавчої служби України.

Досягнення цієї мети передбачає вирішення таких завдань:

- охарактеризувати кейс-метод як багатоаспектний спосіб навчання, який характеризується значним дидактичним потенціалом;
- проаналізувати можливості застосування кейс-методу під час вивчення психолого-педагогічних дисциплін;
- обґрунтувати методичні рекомендації щодо застосування кейс-методу на практичних заняттях.

Виклад основного матеріалу. У педагогічній літературі описана велика кількість так званих педагогічних інновацій, хоча більшість з них зарубіжна педагогіка продукує досить давно, майже століття, а то й більше.

Важливе місце у вирішенні питань про підвищення ефективності навчання, а це означає, що і підготовки фахівців у закладах вищої освіти загалом, посідає проблема вибору доцільних, раціональних, ефективних і при цьому простих у застосуванні методів навчання. На нашу думку, яка збігається з певними пропозиціями Т. Б. Валійової [3, с. 83], під час постановки питання про вибір методів навчання, науково-педагогічні працівники закладу вищої освіти повинні враховувати, як мінімум, такі чинники, аби не переоцінити їх можливості:

- по-перше, значення навчального матеріалу для подальшої професійної або навчальної діяльності;
- по-друге, тривалість часу, відведеного на вивчення теми (питання);
- по-третє, рівень готовності аудиторії до сприйняття інформації (навчальні можливості та бажання виявляти активність –

мотивація) та /або до використання окремих елементів того чи іншого методу;

– по-четверте, об'єктивні та суб'єктивні закономірності і принципи освітнього процесу;

– по-п'яте, психолого-педагогічні можливості педагога та стиль його викладання.

З огляду на це, слід зазначити, що сучасна дидактика певною мірою окреслила інноваційні тенденції і, узагальнюючи багаторічний досвід вітчизняної і зарубіжної дидактики, орієнтує науково-педагогічних працівників на використання в освітньому процесі унікальних, інноваційних, креативних, пошукових, розвиваючих, дослідницьких, проблемних компонентів навчання тощо, тобто таких, які дозволяють не лише більш усвідомлено засвоювати готові знання, але і формують інтерес до навчального матеріалу, розширюють межі пізнавальних мотивів, примушують осіб, що навчаються, виявляти творчість та креативне мислення тощо [3, с. 84]. Такі компоненти в педагогіці називаються «активними методами навчання».

Як стверджує Н. О. Шишкіна, головною відмінністю активних методів навчання від традиційних є те, що з їхньою допомогою студенти одержують визначений набір знань не в готовому вигляді, а здобувають їх самостійно у процесі активної пізнавальної діяльності, мобілізуючи наявний у них запас знань [4, с. 1].

Проте до сьогодні, як показує практика, досить часто під час вивчення гуманітарних дисциплін використовуються традиційні технології навчання, як правило, це лише пояснювально-ілюстративний стиль у супроводі мультимедійної презентації під час читання лекцій та індивідуальне або фронтальне обговорення навчальних питань на семінарсько-практичних заняттях, інколи з елементами вирішення проблемних ситуацій або вирішення проблемних завдань. Стосовно питання підвищення ефективності підготовки фахівців для Державної кримінально-виконавчої служби України науково-педагогічні працівники кафедри педагогіки та гуманітарних дисциплін Академії мають свою позицію і вона давно зрозуміла.

На наш погляд, форми та методи організації навчання майбутніх фахівців кримінально-виконавчої служби повинні забезпечувати наближення теоретичного матеріалу до тих реальних умов,

у яких буде проходити їх майбутня професійна діяльність, що стане стимулом до підвищення їх пізнавальної діяльності, позитивної мотивації та прагнення до самостійності під час прийняття відповідальних рішень.

Такий підхід дозволяє майбутньому фахівцю кримінально-виконавчої служби одночасно набувати теоретичну професійну підготовку разом з організаторськими та комунікативними компетентностями. Досягненню цієї мети якнайкраще сприяє використання під час практичних занять кейс-методу.

Кейс-метод (анг. *Case method*, метод кейсів, метод конкретних ситуацій, метод ситуаційного аналізу) – техніка навчання, що використовує опис реальних економічних, соціальних і бізнес-ситуацій. Ті, що навчаються, повинні досліджувати ситуацію, розібратися в суті проблем, запропонувати можливі рішення і вибрати найкраще з них. Кейси ґрунтуються на реальному фактичному матеріалі або ж наближені до реальної ситуації [5].

Як підкреслює В. В. Ягоднікова, «суть методу полягає у використанні конкретних випадків (ситуацій, історій, текст яких називаються «кейсом») для спільного аналізу, обговорення або вироблення рішень студентами з певного розділу навчання дисципліни» [7, с. 1].

Під час вивчення психолого-педагогічних дисциплін застосування на практичних та семінарських заняттях сучасного методу «case-study» (кейс-методу) є безпечнішим, оскільки, як стверджують сучасні педагоги, педагогічний потенціал кейс-методу значно більший за педагогічний потенціал традиційних методів навчання. Наявність у структурі кейс-методу суперечок, дискусій, аргументації тренує учасників обговорення, вчить дотриманню норм і правил спілкування [2, с. 28].

Цей метод – ігровий, імітаційний, активний метод навчання, що дозволяє курсантам застосовувати теоретичні знання для вирішення практичних завдань та вміщує в собі елементи трьох методів навчання: методу конкретних ситуацій, методу дискусії, методу рольової гри, особливістю яких є багатоваріантність вирішення професійної проблеми.

Окремої уваги заслуговують результати навчання за кейс-методом. Досвід використання кейс-методу на практичних за-

няттях показав, що за його допомогою можливо розвивати і формувати в курсантів такі компетентності, як:

- здатність до аналізу та синтезу навчальної інформації;
- здатність до застосування практичних навичок поведінки в конкретній ситуації;
- здатність до застосування творчих навичок;
- здатність до комунікації;
- здатність до дії та надання оцінки своїм діям.

Унікальність кейс-методу полягає в тому, що під час його застосування змінюється роль викладача. Він виступає не лише в ролі організатора ситуаційного середовища для дидактичного спілкування курсантів, яке сприяє діловій взаємодії всіх учасників, але і в ролі тьютора, завдання якого: спостереження за діями учасників, контроль за їх активністю, оцінка їх користі під час прийняття групових рішень, іншими словами, він виконує функції репетитора.

Отже, в активній діяльності аудиторії, яка спрямовується викладачем, відбувається процес опанування самостійного усвідомленого оволодіння студентами знаннями, вміннями, навичками, необхідними для їх професійної діяльності, розвиваються їхні творчі здібності. Завдяки процесу діалогу, який встановлюється між педагогом і курсантами, в останніх розвиваються комунікативні здібності, вміння працювати в групі, колективно вирішувати проблеми, розвивається та вдосконалюється ділова мова майбутніх правників.

Вчені, які досліджують ефективність активних методів навчання вважають, що метою методу є також і залучення у процес засвоєння знань, умінь і навичок усіх психічних процесів: мовлення, мислення, пам'яті, уваги. Тому без сумнівів основна функція кейс-методу – це навчити суб'єктів навчання вирішувати складні не структуровані проблеми, які не вирішуються аналітичним способом, оскільки навчання за допомогою кейсів розвиває здатність аналізувати, вчить уникати помилок, які часто виникають під час виконання конкретних завдань.

Ураховуючи важливість та ефективність застосування кейс-методу в навчальному процесі, успішна взаємодія науково-педагогічних працівників кафедр з курсовою ланкою стройової частини

Академії дозволяє вирішувати проблеми підготовки курсантів до занять, забезпечувати контроль за якістю їхньої самостійної підготовки, прогнозувати можливий рівень готовності до занять, удосконалювати зміст ситуацій, що використовуються на заняттях.

Коротко розглянемо послідовність реалізації елементів кейс-методу на практиці. Методичною розробкою для проведення практичного заняття з використанням кейсів передбачається, що робота з кейсом поділяється на два основні етапи: самостійна робота до початку заняття та групова робота в аудиторії на практичному занятті.

Самостійна робота до початку заняття включає:

- ознайомлення курсантів з умовою ситуації за заздалегідь підготовленими кейсами (на попередньому занятті викладач роздає фабули ситуаційних завдань);
- підготовка необхідної додаткової інформації;
- підбір літератури для вирішення проблемної ситуації.

Групова робота в аудиторії на практичному занятті більш складний процес і в самому загальному вигляді, без певних особливостей, передбачає:

- повторення матеріалу теми;
- обговорення головної проблеми цієї ситуації;
- за необхідності створення декількох підгруп курсантів;
- конкретизація завдань кожної підгрупи, особливо коли використовуються різні кейси;
- контроль за роботою груп;
- заслуховування підготовлених варіантів відповідей;
- аналіз озвучених відповідей, їх корекція;
- запитання, виступи, доповнення, раціональна дискусія;
- підбиття підсумків, оцінка роботи груп і окремих учасників дискусії.

Успіх під час застосування кейс-методу переважно залежить від якості створеного кейсу (умови ситуаційної вправи), яка має складатися таким чином, щоб рішення не було очевидним, тоді вони розвивають у студентів креативне мислення, навички вирішення проблем і прийняття зважених рішень.

Під час розробки кейсів варто визначити критерії оцінки їх якості в дидактичному плані. У зв'язку з цим доцільно розробити комплексні критерії оцінки якості кейсу, які включають:

- оцінювання змісту ситуації, що застосовуються під час практичного заняття та її відповідність темі заняття;

- чітку і прозору процедуру оцінювання отриманих курсантом знань;

- вимоги до організації та контролю за здійсненням навчального процесу;

- сучасні вимоги до компетентності викладачів та студентів.

Аналіз опрацьованої літератури [2, с. 7] та власний педагогічний досвід дозволяють сформулювати основні вимоги, яких необхідно дотримуватись під час створення нових кейсів, а саме:

- кейс має відповідати визначеній меті;

- кейс повинен мати належний рівень складності;

- кейс має бути актуальним для аудиторії;

- кейс повинен бути професійно зорієнтованим;

- кейс має описувати типові ситуації;

- кейс повинен бути спрямованим на розвиток критичного мислення;

- кейс повинен провокувати дискусію;

- мати декілька варіантів вирішення (ідеальний, гарний, задовільний).

Варто зазначити, що єдиної класифікації кейсів не існує і тому під час розробки кейсів можуть бути створені такі варіанти типів кейсів:

- кейс, що вимагає прийняття типового рішення стосовно цієї ситуації;

- кейс, що вимагає розробки плану дій на майбутнє (розробка стратегії діяльності);

- кейс, що вимагає виконання певних ролей під час вирішення проблеми;

- кейс, що вимагає застосування теоретичних знань теми під час вирішення проблеми;

- описовий кейс (кейс-вибір, конфліктний кейс, кризовий кейс, кейс-боротьба, інноваційний кейс, кейс-потреби) [7].

Для того, щоб сприяти саморозвиткові креативності кожного з учасників, підвищити ефективність результатів навчання, а загалом і підготовки фахівців, необхідно застосовувати різні варіанти кейс-методу, які відомі в дидактиці.

Апробацію розроблених кейсів та методик їх використання під час практичних занять необхідно здійснювати з більш підготовленими курсантами.

Висновки. Підсумовуючи викладене, абсолютно погоджуємось з висновком багатьох учених та дослідників, що використання на практичних заняттях активних методів навчання, зокрема кейс-методу, дозволяє, з одного боку, говорити про його позитивні аспекти в плані активізації пізнавальної діяльності здобувачів вищої освіти, а з іншого, що він сприяє підвищенню ефективності підготовки фахівців, оскільки за допомогою цього методу більш ґрунтовніше здійснюється і теоретичне, і практичне навчання на основі розвитку в курсантів комунікативних умінь та навичок.

Навчання з використанням кейс-методу вимагає творчих (креативних) підходів як з боку викладачів, так і з боку курсантів. Тому необхідно розробити механізми підготовки та залучення курсантів до занять.

Таким чином, у результаті використання кейс-методу значною мірою буде покращено зміст професійної підготовки фахівців, оскільки ми переконались в тому, що В.В. Ягоднікова абсолютно точно сформулювала навчальні завдання кейс-методу, які полягають у:

- набутті навичок використання теоретичного матеріалу для аналізу практичних ситуаційних проблем;
- формуванні навичок оцінювання ситуації, вибір та організацію пошуку основної інформації;
- виробленні вмінь формулювати питання і запити;
- виробленні вмінь розробляти багатоваріантні підходи до реалізації плану дії;
- формуванні вмінь самостійно приймати рішення в умовах невизначеності;
- формуванні навичок та прийомів всебічного аналізу ситуацій, прогнозування способів розвитку ситуацій;
- формуванні вмінь та навичок конструктивної критики [7].

Список використаних джерел

1. Академія Державної пенітенціарної служби: Статут державного вищого навчального закладу, затвердж. наказом Міністерства юстиції України від 21.11.2016 р. № 3290/5/.

2. Скринник З. Е. Психологія і педагогіка. Проведення індивідуального заняття за методом аналізу конкретних навчальних ситуацій (case study): навч.-метод. посібник Львів: ЛІБС УБС НБУ, 2012. 145 с.

3. Валійова Т. В. Активізація навчальної діяльності студентів за допомогою методів активного навчання у вищих навчальних закладах. *Scientific Journal Virtus Issue № 20, Part 1, January, 2018*. P. 83–85.

4. Шишкіна Н. О. Ситуаційні вправи та ділові ігри як засоби формування творчої активності та самостійності студентів. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/psuh_pedagog_probl_silsk_shkolu/4/visnuk_6.pdf. (дата звернення 18.12.2018).

5. Кейс-метод. Матеріали з Вікіпедії. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%B5%D0%B9%D1%81-%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4> (дата звернення 18.12.2018).

6. Лебедь О. О., Мислінчук В. О., Левчун І. М. Застосування кейс-методу в науково-дослідній роботі студентів. *Наукові записки*. Київ. 2015, Вип. 7 (2). С. 59–65.

7. Ягоднікова В. В. Кейс-метод (Case study) як форма інтерактивного навчання майбутніх фахівців. *Педагогіка*. URL: www.rusnauka.com/1_NIO_2008/Pedagogica/25496.doc.ht. (дата звернення 18.12.18).

8. Дрижак В. В., Разумейко Н. С., Педорич А. В. Про методи активізації пізнавальної активності здобувачів освіти у відомчому вищому навчальному закладі зі специфічними умовами навчання. *Virtus: Scientific Journal /Editor-in-Chief M.A/ Zhurba – June. 2018. № 25, P. 100–104.*

Dryzhak V. V.,

Ph.D. in pedagogical sciences, associate professor,
professor of department of Pedagogy and humanitarian disciplines,
Academy of State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine

CASE-METHOD AS A FACTOR OF IMPROVING THE EFFICIENCY OF THE PROFESSIONAL PREPARATION OF THE BODIES WITHIN THE STATE PENITENTIARY SERVICE OF UKRAINE

The article substantiates the necessity of case study application in the educational process of practical classes in a higher education institution with specific conditions of learning in order to increase the effectiveness of training the specialists for the State Penitentiary Service of Ukraine. The analysis of recent researches and publications devoted to the description of the case method as a multidimensional method of higher education students training has been carried out, as well as the historical and pedagogical analysis of the stages of the case method introduction in world practice has been done.

The competencies that can be formed with the help of this training method are revealed and considered. The types of cases that can be used during practical classes

in the disciplines of the psychological and pedagogical cycle are determined. The sequence of realization of the case method elements in practice is briefly considered.

Requirements for the compilation of cases have been established and analyzed. The methodologically grounded conditions and possibilities of case method application during the studying of psychological and pedagogical disciplines in practical classes with Academy students are considered.

The world experience of the case – method application is analyzed, it is established that at present two classical schools coexist - Harvard (American), when the purpose of this method is to teach the search for the only correct solution, and Manchester (European), which assumes the multivariance of the solution of a certain problem.

In the article the author considers the features of the use of American cases, which are larger in volume.

Key words: *case, case method, active teaching methods, situational exercises, professional training, criteria for assessing the quality of cases, activation of cognitive activity of applicants for higher education.*

References

1. The Statute of the State Higher Educational Institution (2016), "Academy of the State Penitentiary Service", approved by the order of the Ministry of Justice of Ukraine, No. 3290/5.
2. Skrynnyk, Z. (2012), *Holding an individual class using the method of analysis of specific learning situations (case study)*, tutorial manual, LIBS UBS NBU, Lviv.
3. Valiyova, T. (2018), "Activation of students' educational activity by means of active learning in higher education institutions". *Scientific Journal Virtus Issue Part 1*, January. pp.83–85.
4. Shishkina, N. (2018), *Situational exercises and business games as a means of forming the creative activity and independence of students*, available at: http://library.udpu.edu.ua/library_files/psuh_pedagog_probl_silsk_shkolu/4/visnuk_6.pdf. (accessed 3 January 2019).
5. *Case method*. Material from Wikipedia, available at: <http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%B5%D0%B9%D1%81-%D0%BC%D0%B5%D1%82%D0%BE%D0%B4> (accessed 3 January 2019).
6. Lebed, O., Myslinchuk, V. and Levchun, I. (2015), "Application of the case-method in the research work of students ", *Scientific notes*, Issue 7 (2) Kyiv, pp. 59–65.
7. Yagodnikova, V. (2018), "Case study as a form of interactive training of future professionals", *Pedagogy*, available at: [http://NIO_2008 / Pedagogy / 25496.doc.ht](http://NIO_2008/Pedagogy/25496.doc.ht). (accessed 3 January 2019).
8. Dryzhak, V., Razumeiko, N., and Pedorych, A. (2018), "On the methods of activating cognitive activity of the applicants of education in a departmental higher educational institution with specific learning conditions", *Scientific Journal Virtus Issue*, Part 3, June, pp. 100–104.